

bovenstrooms van de L. Kam het bivak van SEMBEL, waar ik dien dag overbleef om nog het een en ander te regelen betreffende de mee te nemen vivres.

De 25sten vertrokken we van Long Kam met bestemming Long Petah. Sergt. Djojo, 2 militairen, 4 dwangarbeiders en 10 koelies bleven achter, ik zelf nam 30 koelies mede. De Telèn was weer 25 à 30 M. breed. Na 10 minuten varen hadden we rechts een eiland. Het geboomte langs de oevers was laag. Langzamerhand versmalde de Telèn zich tot $\pm$ 15 M. breedte. Nu en dan, hetzij links, hetzij rechts, een aflopende hoge berg-rug tusschen de vlakke oevers. Na een paar uur stootten we op een omgevallen boom bij een karangan, die den doorgang versperde en veroorzaakte het kappen een uur oponthoud. Rechts passeerden we de L. Melindjai. De karangans werden thans ontelbaar, maar daartusschen hadden we op de gladde gedeelten een flink gangetje. Dan passeerden we links een eiland en de L. Gaboen met een oud bivak van de Hebans, vervolgens rechts de L. Medang Hien en de L. Terdjon en ten slotte links weer een Heban-bivak, een vervallen kampong, waar, volgens BENG WOENG, de Hebans reeds 2 jaar woonden. Hun prauw was op het droge gehaald, maar zij zelf waren naar de oeloe voor het zoeken van de getah merah. Om 4 u.n. werd bivak betrokken op een karangan-eiland. 's Middags viel zware regen en moesten de Dajaks wegens een plotseling opkomende grooten bandjir naar het hogere gedeelte van de steenplaat vluchten.

We hoopten den 26sten ons doel te bereiken, maar de vele karangans beletten het vlugge voorwaartsgaan. We passeerden dien dag aan onze linkerhand de Long Mehing en rechts de L. Poe Soh en de L. Poe Pon, maar tusschen de laatste rivieren hadden we nog een uur oponthoud bij de kleine, doch moeilijke kiam Wagiman.

Den 27sten vertrokken we vroeg uit het boscbivak en zagen we eindelijk, na $2\frac{1}{2}$ maand stroomopgaans en rusteloos overwinnen van hindernissen, de landtong tusschen Telèn en Petah, het zoo zeer verlangde eindpunt van de prauwvaart, voor ons.

VI. HET HOOFD (PRAUWEN) BIVAK LONG PETAH.

MET welk een vreugde werd het aanstaande bivak begroet! Allen waren blijde, dat het zitten in de prauwen voorloopig was uitgesloten, allen waren vol verwachting omtrent de komende verrassingen, welke het vóór ons liggend terrein wellicht zou brengen.

Onmiddellijk werd een tijdelijk bivak opgeslagen, nadat de prauwen in de Long Petah stevig vastgemeerd waren. Het bivakterrein was zeer mooi gelegen tusschen de Telèn en de Petah, volkomen vlak om meer

landwaarts in, trapsgewijze te klimmen, naar den bergrug, die beide rivieren scheidt. Het was zaak zoo spoedig mogelijk te weten te komen, hetzij door persoonlijke verkenning, hetzij afgaande op berichten van in de nabijheid gesignaleerde Dajaks, waar de Kong Kemoel lag en op welke wijze, c.q. langs welken bergrug dien top het vlugst en het gemakkelijkst te bereiken was.

Wat de Long Petah betrof, deze was even breed, ja misschien nog iets breeder als de Telèn. Ze stroomde uit algemeen westelijke richting, terwijl de Telèn uit het N.O. kwam. Bij onze aankomst lagen de steenplaten vóór het bivak nog niet bloot, maar dagelijks werden ze meer en meer zichtbaar en het water werd helderder.

We waren op een hoogte van 442 M., maar uitzicht was er in het diepe dal niet; alleen stroomaf, op een 300 M. afstand, zagen we de tandoeng, die den verderen loop van de Telèn aan ons oog onttrok. Tegenover het bivak was een vrij hoogen top in N.O. richting; ik besloot daar den volgenden dag onmiddellijk heen te gaan, de koelies voorzien van mandau's en bijlen, om eventueel de boomen te kunnen laten kappen, die het uitzicht belemmerden.

Wat de gezondheidstoestand bij aankomst te Long Petah betrof, deze was na mijn vertrek van de Long Leah Lèng vrij goed te noemen. Een enkele koorts- en buiklijder, maar dan in geringen graad. Toch moest ik eenige dagen later den Inlandschen sergeant Djojo, de reserve-brigade-commandant, wegens beri-beri naar Tenggarong evacueeren. Een groot verlies was dit niet. Tot dat oogenblik had hij nog niets gepresteerd en bleef hij, ondanks herhaalde berispingen mijnerzijds, onverbeterlijk lui en zwak voor militairen en dwangarbeiders.

Nadat ik den 28sten Juli 10 Dajaks met 3 prauwen naar het bivak bij Long Kam had teruggezonden om sergeant Djojo, c.s. en de achtergelaten vivres op te halen en terwijl de overige koelies en de militairen hout voor den bivakbouw moesten kappen en halen, ging ik met TJITRO, BENG WOENG en 5 Dajaks, naar den reeds boven genoemden top om te trachten mij te oriënteren. De top was 759 M. hoog. Toen de top zoo goed mogelijk opengekapt was, zagen we zoowel naar het O. als naar het W. en N. W. veel gebergte en meenden we ook in het N. W. de Kong Kemoel Boenge te zien, d.w.z. we namen aan, dat één der toppen de bewuste was, want BENG WOENG, noch één der andere Dajaks had ooit den Kong Kemoel gezien of beklommen. Ze wisten alleen van overlevering, dat bij den Kong Kemoel (de vrouwelijke berg) en den Ding Moel (de mannelijke berg) de grenzen van de landschappen Koetai, Beraoe en Boelongan samenkwamen, gevormd door waterscheidingen, die het water van Telèn (Mahakam), Kelai en Kajan Ok (Kajan) scheidden. We schatten den afstand toen op een 50 K.M., vermoedelijk door de heldere belichting van

Foto Buys 67

16. Tent van Kapitein Buys in het Prauwen bivak.
Op den voorgrond Po' Djing, beschermheilige van het bivak, op den achtergrond de barak voor de expeditieleden.

het geheele bergterrein; later bleek de rechtstreeksche afstand langs den bergrug van L. Petah tot den Kong Kemoel Boenge ongeveer 35 K.M. te zijn. Hoe de weg liep wisten we niet, maar we hadden een inzicht in het terrein gekregen, wat van groote waarde was. Ontelbaar waren de berg-ruggen en toppen, die zich in alle richtingen aan ons oog vertoonden. Ik liet Tjitro nog een paar panoramaschetsen maken en daarna keerden we naar het bivak terug.

Aan den bivakbouw werd met spoed gewerkt, het terrein rondom het bivak flink opengekapt en toen de 3 prauwen van Long Kam den 31sten terugkwamen, stond de groote barak in geraamte gereed. Tjitro was intusschen begonnen met het opdragen van de Telèn op een schaal 1:50.000 en ik zelf begonnen met mijn verkenning van den langen berg-rug, welke ongeveer 400 M. Noordoost van het bivak begon en eerst in W. en dan in N. W. richting omhoog.

De Dajaks kregen den 1sten en 2den Augustus de hun beloofde vrije dagen. Ze besteedden hun vrijen tijd met visschen en particuliere bezigheden, zooals het maken van slijpsteen en van vlechtwerk, maar ook gingen eenigen op verkenning uit en rapporteerden mij bij hun terugkeer,

dat zij een troep Hebans aan de L. Kijau (zijtak van de L. Petah) ontmoet hadden en bij hen omtrent den weg naar den Kong Kemoel geïnformeerd hadden. Den volgenden morgen zouden eenige Hebans hun opwachting bij mij komen maken.

Den 2den Augustus hield ik algemeene rustdag ter gelegenheid van den verjaardag van de Koningin-Moeder en kreeg ik inderdaad bezoek van een 4-tal Hebans. Ze waren eerst kortgeleden van de Sei. Kelai over het grensgebergte gekomen om in de oeloe Petah naar „getah merah” te zoeken, hadden de L. Siloy (rechterzijtak van de S. Kelai) stroomopwaarts gevolgd en waren, na de waterscheiding (d.i. het grensgebergte tusschen Beraoe en Koetai) overgestoken te hebben, langs de Long Poe Pon naar de Telèn en de Long Petah gegaan. Eenige uren bovenstrooms van ons bivak hadden ze bij de moeara Kijau een voorloopig bivakje gemaakt, vanwaar ze binnen eenige dagen in verschillende groepjes verdeeld, langs de L. Petah, de L. Kijau en andere zijriviertjes het gebergte wilden opgaan om getahboomen te vinden. Ze waren zelve nooit op den Kong Kemoel geweest en bleef er voor mij dus niets anders over dan zelf een tracé daarheen te vinden.

BENG WOENG hield met alle Dajaks een grooten biddag in het bosch en verkeerden ze in de stellige meening, dat de geesten ons nu wel gunstig gezind zouden zijn.

Gedurende de volgende dagen werd het bivak vervolledigd en behoorlijk schoongemaakt; eenige prauwen werden met de noodige koelies naar de oeloe Leah Lèng gezonden om eventueel aangebrachte vivres op te halen, de sergeant DJOJO en een zieke Dajak geëvacueerd, terwijl nog 1 Dajak mee zou gaan, die bij den heer WITKAMP achtergelaten zou worden, teneinde een anderen zieken Dajak te vervangen. Ik ging zelf met eenige Dajaks voor verkenning den bergrug in N.W. op en nadat ik dien reeds tot een hoogte van 1011 M. beklommen had en gewaar werd, dat die zich in de (volgens mij) juiste richting voortzette, besloot ik den 6den Augustus de verkenning door te zetten en hoopte ik alsdan den Kong Kemoel in 2 dagen te bereiken. Den 5den liet ik 3 Dajaks vooruitgaan om in de aangegeven richting en steeds den bergrug volgende voort te kappen.

Ik vertrok met Sergt. SEMBEL, den Inl. fus. KENAPI, 1 dwangarbeider en 3 Dajaks naar den Kong Kemoel met 4 dagen vivres bij ons. Des middags haalde ik de 3 vooruitgezonden Dajaks in. Ik had wel gedacht, dat de heeren op mij zouden wachten. Bij hun nacht bivak had ik weer het noodige ontdekt voor het bezweren van geesten. De rug hield geleidelijk aan op. Van een doorlopenden rug was geen sprake. Voortdurend ging het op en af over zadels, die het water van Telèn en Petah scheidden. De temperatuur begon kil te worden. Ook van een voortdurende stijging

Foto Endert 100

17. Uitzicht vanuit * 1539 in N. N. O. richting.

was geen sprake, na veel stijgen plotseling een flinke daling en zoo ging het door. Na een oogenblik in Westelijke richting gemarcheerd te hebben, bogen we bij een lagen top weer in N. W. richting. Op een zadel, hoog 1304.9 M. werd boschbivak betrokken. Gelukkig hadden we geen regen, maar was het daar vinnig koud, voornamelijk veroorzaakt door den N.O. wind.

Den 7den Augustus bereikten we om 1 u.n. den voet van den Kong Kemoel. Op een top daarvoor, op een hoogte van 1539 M., had ik nog een kort, doch mooi uitzicht op het grensgebergte tusschen Koetai en Boeloengan, dat zich van den Kong Kemoel over den Ding Moel in Z. W. uitstreckte. Ik kon nog even een vluchtig schetsje maken, maar de zware mist belette verder uitzicht. Aan den voet van den Kong Kemoel liet ik de draagkoelies, KENAPI, den dwangarbeider en mijn jongen achter om een bivak op te slaan, daar de Dajaks bevreesd waren boven geen water te zullen treffen. Zelf ging ik toen met Sergt. SEMBEL en 2 Dajaks door naar den top. Het was geen gemakkelijke klimpartij; van een feitelijk pad was geen sprake, we maakten dan ook gebruik van een z.g. „djalan binatang'', waar we o.a. sporen van badaks aantroffen, in den vorm

hunner pootafdrukken en faeces. De grond, bijna alles humusgrond tusschen rotssteenen, spoelde voortdurend weg. Het geheele pad was één en al wortels van boomen; de boomen waren door den zwaren wind reusachtig gehavend en met één dikken moslaag bedekt. Eén misstap en men zou ettelijke honderden meters in het diepe ravijn storten. De wanden aan de Petah-kant waren hier en daar loodrecht en Sergt. SEMBEL moest zich afkeeren om niet duizelig te worden. Een enkele maal moesten de Dajaks ons over zoo'n gevaarlijke plek heentrekken, terwijl we ons met de andere hand krampachtig aan een uitstekend stuk hout of wortel vasthiel- den. Hoe beroerd de weg was bleek wel uit het feit, dat mijn hond Kemoel, 3 malen door de Dajaks overgedragen moest worden, omdat het pad versperd was en hij stond te huilen, omdat hij niet verder kon. Na 2 voortoppen kwamen we om 2.30 u.n. op den 3den top, den Kong Kemoel Boenge en gaf de hoogtemeter 1847 M. aan. Jammer dat alles wit was van de mist, maar hoorden we op niet grooten afstand, in N. W. richting, het geruisch van vallend water beneden onze standplaats. Nadat we op den top $\frac{3}{4}$ uur gewacht hadden, in den hoop, dat de lucht op zou klaren, maar dit vergeefs bleek te zijn, keerden we terug naar het bivak beneden (hoogte 1627.0 M.). Nauwelijks in het bivak aangekomen brak een zware regen los, gepaard met een hevigen wind, een regen, die den geheelen nacht aanhield, zoodat we 's morgens vroeg geheel doorweekt waren; geen on- zer had een oog toegedaan. Om niet te veel mee te nemen had ik mijn tent niet meegenomen, maar een paar kadjangmatten; trouwens de tent had niet op het zadel kunnen staan, deze was ongeveer 1 M. breed. Op den kam van de Kong Kemoel is de rug nu en dan zelfs $\frac{1}{2}$ M. breed en is voorzichtig loopen geboden. Toen we opstonden regende het nog en besteeg ik onder een aanhoudenden regen met 3 Dajaks opnieuw den top voor eene verdere verkenning, maar weer belemmerde zware mist aan alle kanten ons het uitzicht.

Na korten tijd liet ik een vuurtje aanleggen, omdat we stonden te rillen van de koude. We waren geheel doorweekt en regen en mist hielden aan. Bij een verkenning in N.O. richting bleek mij, dat de thans gevolgde bergrug het grensgebergte tusschen Koetai en Beraoe was.

Daarna gingen we weer naar den hoogsten top terug. Eindelijk klaarde de lucht om 1 u.n. even op, het gebergte en het terrein W. en N. W. van ons werd zichtbaar en zagen we een zwaar scheidingsgebergte voor ons. Ik zag dit gebergte recht West en vermoedde ik toen, dat dit het W. grensgebergte van Beraoe was. We dachten de Kajan Joet beneden ons te hooren, maar naderhand bleek, dat we ons vergist hadden. Helaas duurde het uitzicht maar kort. De mistsluier kwam opnieuw en andermaal begon het te stortregenen. Intusschen had ik toch nog even de gelegenheid gehad een ruw schetsje van het zooeven genoemde gebergte te

Foto Endert 149

18. *Gezicht op den Ding Moel van af den Kong Kemoel.*

maken. Bij de tocht naar de Kajan kwam ik tot de ontdekking, dat de Kong Kemoel in werkelijkheid niet het knooppunt was van het gebergte, waar de drie grenzen samenkomen van Koetai — Beraoe en Boeloengan. De aaneenschakeling van bergruggen, welke ik van Moeara Petah naar Kong Kemoel had afgelegd, scheidde het water van Petah en de Telèn; het gebergte Kong Kemoel-O (grens Koetai-Beraoe) dat tusschen Telèn en Kelai; het gebergte Kong Kemoel-N.O. (grens Beraoe-Boeloengan) dat tusschen Kelai en Kajan Joet en het gebergte Kong Kemoel- Z. W. (grens Boeloengan-Koetai) dat tusschen Kajan en Mahakam, (Petah en Belajanrivieren). Het groote raadsel was voorloopig opgelost. Bij een volgende verkenning en mijn doorsteek naar de Kajan, hoopte ik het gebergte grondig te kunnen vastleggen. Jammer genoeg had ik van den heer Von GERABEK bericht ontvangen, dat hij ziek op Tenggarong lag en moest de astronomische vastlegging van den Kong Kemoel voorloopig uitgesteld worden.

Het steenen plateau in het Westen was, volgens de Dajaks, de Ding Moel of wel de mannelijke berg, terwijl de Kong Kemoel, de vrouwelijke is, die de andere bergen heeft gebaard. Daar we verder toch niets meer

konden waarnemen, gingen we in den aanhoudenden plasregen terug en kwamen doornat in het thans verlaten bivak beneden aan, omdat ik SEMBEL had opgedragen tot halverwege Petah terug te keeren en op een geschikte plaats bivak te betrekken.

Nadat we in het bivak aan den voet van den Kong Kemoel nog een $\frac{3}{4}$ uur op het ophouden van den regen gewacht hadden, zetten we onzen terugtocht voort en bereikten om half vijf 's middags het nieuwe bivak.

Den 9den Augustus kwamen we om 2 uur 's middags in het hoofdbivak terug en was het eerste, wat we deden, een heerlijk bad in de Telèn of de Petah te nemen.

Op verschillende punten had ik de hoogte gemeten en die ter plaatse op een boom aangegeven; achtereenvolgens vond ik van af de Petah de hoogten 442.7 (Moeara L. Petah); 633.0; 1011.4; 1231.2; 1172.3 (knoop-punt, waar het pad weer naar het N. W. buigt), 1304.9 (bivak 6/8); 1159.3, 1539.2; 1627.0 (bivak 7/8) en 1846.9 M. (Kong Kemoel Boenge.)

Gedurende mijn afwezigheid waren alle barakken in geraamte gereedgekomen en had SOERATMAN de daken voorloopig met groote bladeren laten indekken, want de kadjangmatten waren nog steeds niet aangebracht. TJITRO schoot flink op met zijn opdracht van de Telèn en van de zijmetingen.

Den 11den Augustus kwamen de prauwen van de Leah Lèng terug met vivres en post; de postprauw was gekaramd, maar gelukkig was geen post verloren gegaan.

Van de Dajaks, die van Moeara Wahau gekomen waren, vernam ik, dat de heer WITKAMP reeds bij de kiham Boh Lesèt was en spoedig op Long Petah zou komen. Ook de heeren ENDERT en SIEBERS (resp. de dokter kajoe en dokter binatang) waren onderweg met sergt. VAN OPSTAL en de militairen van de brigade Long Iram, welke door de brigade OOSTERHOF van Bandjermasin vervangen waren.

In verband met mijn aanstaanden tocht naar de Kajan Ok en het te kort aan Dajaksche koelies, had ik aan den Gewestelijk Militairen Commandant verzocht mij met de brigade Bandjermasin 10 dwangarbeiders te willen zenden. Deze tien werden door VAN OPSTAL naar Long Petah medegenomen.

Ondanks de flinke hoeveelheid aangebrachte vivres had ik nog niet voldoende om een groote landtocht van een maand te ondernemen en was ik genoodzaakt weer prauwen naar beneden te zenden om te zien of een nieuw transport was aangekomen.

De gezondheidstoestand was in begin Augustus vrij goed; toch moest 1 Inl. fuselier geëvacueerd worden, omdat hij niet meer lopen kon en moest hij in de prauw gedragen worden.

Van af ons verblijf op Long Hoet had ik een merkwaardig verschijnsel